

ТМ	Г. XXXV	Бр. 2	Стр. 615-638	Ниш	април - јун	2011.
----	---------	-------	--------------	-----	-------------	-------

UDK 502.131.1+008:172.4(497)

Прештампани чланак
Примљено: 20. 4. 2011.

Весна Милтојевић
Универзитет у Нишу
Факултет заштите на раду
Ниш

ОДРЖИВИ РАЗВОЈ И КУЛТУРА МИРА НА БАЛКАНУ*

Резиме

Полазећи од теоријско-методолошке основе потпројекта *Геокултура развоја и култура мира у Србији и на Балкану у контексту савремених структурних промена* у оквиру пројекта *Култура мира, идентитети и међуетнички односи у Србији и на Балкану у процесу евроинтеграције*, рад је подељен у две целине. У првој је учињен осврт на различита схватања развоја и културе мира. У другом делу су изложени садржај националних стратегија одрживог развоја у три балканске земље: Србији, Македонији и Бугарској и резултати емпиријског истраживања који указују на поимање културе мира и схватања одрживог развоја са посебним освртом на место заштите животне средине у овим државама.

Кључне речи: култура мира, одрживи развој, антропоцентризам, екоцентризам

УВОД

Остваривање мира, развоја и нарушавање еколошке равнотеже спадају у најзначајније проблеме савременог живљења, те се њиховом решавању посвећује велика пажња како у научно-стручним, тако и у политичким круговима. Решавање побројаних проблема зависило је и зависи од прихваћеног вредносног система на индивидуалном и групном нивоу, основних циљева којима се стреми, степена развијености, религије, ..., те су се мир, развој и заштита животне средине различито дефинисали.

---

vesna.miltojevic@znrfak.ni.ac.rs

* Рад објављен у *Међуетнички односи, идентитети и култура мира на Балкану*, приредили Љубиша Митровић, Драгана Захаријевски, Данијела Гавриловић, 43-65. Ниш: Центар за социолошка истраживања Филозофског факултета Универзитета у Нишу, 2009.

Указивања на погрешно поистовећивање економског раста и развоја са друштвеним развојем од стране нучника различитих профила, иницирало је изналажење модела развоја који захтева напуштање антропоцентризма и усаглашавање економског развоја са еколошким могућностима уз остваривање социјалне правде. У трагању за моделом развоја који би на једној страни довео до економског развоја, на другој до друштвеног благостања и на трећој до заштите животне средине, идеја одрживости постаје кључна, а одрживи развој, развој коме се стреми на глобалном нивоу. Са друге стране, појам мира добија много шире значење од непостојања рата и сукоба те се говори о култури мира која би требала, између осталог да допринесе мирном решавању сукоба и хармонизацији односа на релацији човек-човек и човек – природа.

ОД ЕКОНОМСКОГ РАСТА И РАЗВОЈА КА ОДРЖИВОМ РАЗВОЈУ, ОД КУЛТУРЕ РАТА КА КУЛТУРИ МИРА

Друштвени развој се дуги низ година посматрао само са економског становишта и сводио на економски раст или у нешто бољој варијанти на економски развој. Основни циљ развоја своди се на раст бруто домаћег производа и са њим треба усклађивати све остале економске и друштвене циљеве, те је немилосрдно трошење ресурса друштвено прихватљиво, а загађење представља симбол растућег просперитета и пуне запослености.

Међутим, убрзо се увидело да овакав концепт развоја не подразумева бољитак за све, те се поставља питање сврхе развоја.

„Сврха развоја је да друштво интегрише оне велике масе становништва које су остале иза процеса економског развоја. Ако до тога не дође, развој није комплетан и биће неправичан. /.../ (Prebisch 1971, 28)“.

Друштвени развој почиње другачије да се поима у научним круговима и на међународној сцени. У Извештају УН се указује да

„развој подразумева раст, али праћен променама. Промене морају да буду друштвене и културне, уз економске, квалитативне уз квантитативне. /.../ Кључни фактор мора бити унапређење квалитета живота (United Nations 1962)“.

Међутим, инсистирање на друштвеним циљевима развоја доживљава неуспех, а сиромаштво и глад постају све очигледнији. Чине се покушаји формирања индикатора за процену друштвеног развоја. Моррис (Morris) и Аделман (Adelman) дају листу од 40 економских, политичких и социјалних индикатора (Adelman and Morris 1967), а неколико година касније у *Институту Уједињених нација за истраживање друштвеног развоја* формиран је композитни индекс друштвеног развоја са 73 индикатора (UNIRSD 1970, 63). Неки економисти попут Болдинга (Boulding) и Георгеску-Роена (Georgescu-Roegen) почињу критички да сагледавају дотадашњи модел развоја.

„Економија је постала јединствени свемирски брод у коме не постоје бесконачне резерве било чега, како за екстракцију, тако и за загађења и у коме због тога човек мора пронаћи своје место у циклчном еколошком систему /.../ (Boulding 1966)“.

Николас Георгеску-Реган указује да економске активности убрзавају процес ентропије, додајући константни ентропијски притисак на животну средину (Georgescu-Roegen 1971). Истовремено истраживачки Институт за друштвени развој УН указује на глобалну међузависност ресурса, технологије, економских снага и других параметара који утичу на друштвене промене. Промене у животној средини почињу да се означавају као еколошки проблеми, уз истовремено јачање свести о неопходности њене заштите и о јединствености техносфере, социосфере и биосфере. У том периоду, примерице Ерлих (Ehrlich) указује на повезаност раста становништва у земљама трећег света и економских неприлика у њима као и на могућност угрожавања ресурса на светском нивоу (Ehrlich 1968), а Карсон (Carson 1962) на негативан утицај пестицида, посебно ДДТ-а на животну средину, људе и популацију птица (Carson 1962).

Преломни тренутак за другачије схватање развоја је објављивање чланка Дениса и Донеле Мидоус (Meadows) 1972. у листу Екологист, *Шематски план за опстанак*, у коме се указује да наставак глобалног тренда развоја може довести до слома читавог система. Потенцирање БНД доводи до озбиљних проблема у развоју, повећане незапослености, неједнакости унутар држава и повећања сиромаштва, миграције ка урбаним целинама и многобројних проблема у њима, све већег задуживања неразвијених земаља и немогућности враћања дуга, проблема у животној средини. Развој почиње да се поима као процес који обухвата економски раст уз смањење сиромаштва и заштиту животне средине, али и повећање демократских права и слобода. УН због указивања на неодрживост развоја базираног искључиво на економском расту, организује две конференције, 1972. у Стокхолму и 1974. у Кокојоку, на којима критикују дотадашњи утицај модела развоја који повећава разлике и негативно утичу на различитост локалне и традиционалне економије и културе.

Претпоследњу деценију прошлог века обележава екстремна задуженост земаља у развоју, рецесија у одређеном броју развијених земаља, пораста каматних стопа, висок раст популације, глад, разне епидемије и појава нових болести (АИДС), нестанак биполарног света. Фукујама пише о тријумфу западне идеологије слободног тржишта (Фукујама 1992), а Синг (Singh) о деценији изгубљеној за развој (Singh 1993).

Критике дотадашњег модела развоја доприноси сагледавању друштвеног развоја као вишедимензионалног процеса са квантитативним и квалитативним променама (Поповић и Ранковић 1981; Обрадовић 2006) који треба

„да обухвати бројне појаве друштвеног живота, да одговара моралним и културним циљевима, укореним у историјском наслеђу сваког народа (Мајор 1991, 66)“.

Односно, схвата се као процес који омогућава задовољавање основних потреба и остваривање елементарних економских и социјалних права, али у функцији постизања социјалне правде, тј. праведне дистрибуције резултата развоја. Утемељује се и право на развој као

„неотуђиво људско право на основу којег свако људско биће и народи имају право да учествују, доприносе и уживају економски, социјални, културни и политички развој (United Nations 1986)“.

Постављају се нови основни циљеви развоја и трага за усвајањем нове стратегије развоја (Thorbecke 2007). Почине да се говори о одрживом развоју, као моделу развоја, јер питања о развоју

„се односе не само на постојеће генерације, већ исто тако, или пре свега, на оне које ће тек доћи. Мало ко би могао или смео оспоравати да је најважнији циљ сваког развоја људске врсте, ма где живели њени припадници: у развијеним или крајње неразвијеним деловима Планете, опстанак. Овом метациљу мора бити све подређено, па тако и економски раст /.../ (Рокрајас 1998, 64-68)“.

Први пут *одрживи развој* се помиње и дефинише као интеграција очувања и развоја како би се осигурало да промене на планети стварно обезбеде опстанак и благостање за све људе. Развој се дефинише као

„модификација биосфере и примена људских, финансијских, живих и неживих ресурса у циљу задовољења људских потреба и унапређења квалитета људског живота (World conservation strategy: Living resource conservation for sustainable development 1980).“

У извештају под називом *Наша заједничка будућност* Брунланд комисија, инсистира на: успостављању одговорности садашњих генерација за осигурање могућности за развој будућих генерација; смањењу сиромаштва и потреби реорганизације међународне трговине и протока капитала, као и на већем утицају неразвијеног дела света на међународне економске односе. (Our Common Future 1987). Приступ по коме раст мора да задовољава људске потребе како би заиста био прихваћен као „развој“, настао под утицајем добитника Нобелове награде за економију 1988, развио је даље *Програм за развој Уједињених Нација* и објавио у публикацији *Извештај о људском развоју* (1990).

Последња деценија прошлог века је деценија концептуализације новог модела развоја. Светска заједница усваја парадигму развоја по којој свет мора да се посматра холистички, а *Конференција Уједињених Нација о заштити животне средине и развоју*, одржана у Рио де Жанеиру (1992) се може посматрати као тренутак када је

међународна заједница формално прихватила концепт одрживог развоја. После 2000. године наступају значајне промене, али проблеми развоја настављају да заокупљају пажњу међународне јавности. Веза раст-неједнакост-сиромаштво постаје општеприхваћено место у теорији развоја. Циљеви и донети развоја у овој деценији су проширени. Раст постаје само један од услова развоја, јер уколико дистрибуција прихода и благостања није извршена на принципима једнакости, утицај раста БДП на ниво смањења сиромаштва ће бити значајно мањи. На *Миленијумском самиту* (Њујорк, септембар 2000), усвојена је *Миленијумска декларација* у којој су наведене основне вредности на којима треба да се заснивају међународни односи у XXI веку: слобода, једнакост, солидарност, толеранција, поштовање природе, подела одговорности. (Миленијумска декларација Уједињених нација 2000). Генерални секретар УН је у септембру 2001, у оквиру извештаја *Смернице за имплементацију Миленијумске декларације УН*, промовисао Миленијумске циљеве развоја (МЦР): искорењивање крајњег сиромаштва и глади; постизање универзалности основног образовања; промовисање једнакост међу половима и већих права жена; смањење смртности деце; побољшање здравље мајки; борба са ХИВ-ом/АИДС-ом, маларијом и осталим болестима; осигуравање одрживости природне средине и развијање глобалног партнерство за развој. (Миленијумски циљеви развоја 2001). Процене резултата у остваривању одрживог развоја и МЦР били су циљеви *Конференције УН о заштити животне средине и развоју* у Јоханесбургу (2002) и *Самита УН* у Њујорку 2005. године. На оба самита поново је указано на повезаност екомонског развоја, социјалног развоја и заштите животне средине.

Одрживи развој обухвата

„комплетно сагледавање развоја /.../ једнакост која се заснива на /.../ аутономији и самопоуздању /.../ наглашавање партиципације /.../ важност локалних услова и разноврсности /.../ одговорност за будуће генерације /.../ и космичко сагледавање живота као нечег светог /.../ заокрет према одрживом развоју је пре свега етички заокрет“ или питање „вредности и политике“ (Fioro and Jacobsen 1993, 707-720)“.

У складу са напред изложеним, можемо се сложити да су основни циљеви одрживог развоја: друштвени прогрес који препознаје потребе свих, ефикасна заштита животне средине, рационална употреба ресурса, одржавање високог и стабилног привредног раста и запошљавања (видети и: Beatley 1998, 233–62). Корсон (Corson) шире дефинише одрживи развој. Укључује еколошке, економске, друштвене, културне и политичке димензије одрживог развоја. Потенцира промене „личних вредности, веровања, ставова и циљева, значајне промене економске, друштвене и политичке праксе (Corson 1994, 206-223)“.

Тумачење одрживог развоја се углавном одвија у виду

„троугла одрживог развоја“, који уз еколошку равнотежу обухвата и економску сигурност и социјалну правду. *Економска одрживост* укључује економски раст уз признавање еколошких ограничења, *еколошка* се фокусира на природне биолошке процесе и функционисање екосистема, а *друштвена одрживост* подразумева задовољавање минималних потреба чак и за најсиромашније групе. Међутим, постоје и препреке за остваривање одрживог развоја: непоштовање принципа културног и друштвеног интегритета развоја и остваривање развоја на локалном нивоу; принципа који подразумева да развој мора да подстакне разноврсност; принципа солидарности који обезбеђује материјалну основу живота за све, промовише једнакост, и „избегава неједнаку размену“; принципа еманципације који подразумева да развој мора да подстакне локално оснаживање и „учешће свих сиромашних и маргинализованих група“ и принципа уздржавања од насиља „у непосредном и структуралном смислу (Brown at al. 1987, 713–19)“.

У време усвајања новог модела одрживог развоја промовише се и идеја културе мира, као скупа вредности, ставова, традиција, модела понашања и путева живота чију основу чини поштовање живота, окончање насиља и промоција и практиковање не-насиља чему доприносе образовање, дијалог и кооперација. Односно, како се даље наводи, култура мира подразумева пуно поштовање принципа суверенитета, територијалног интегритета и политике независности држава и неинтервенисања у случајевима који су битни за њих а спадају у јурисдикцију сваке државе, сагласно уговорима Уједињених нација и међународном праву; пуно поштовање и промоцију људских права и слобода; обавезно мирно решавање конфликта; усаглашавање развојних потреба и потреба животне средине за садашње и будуће генерације; поштовање и промоцију права на развој, на једнакост међу половима; права свих на слободу изражавања, мишљења и информисања; али и оданост принципима слободе, права, демократије, толеранције, солидарности, сарадње, плурализма, културне разноврсности, дијалога и разумевања на свим нивоима друштва и између нација; и унапређивање и оспособљавања националног и међународног окружења у спровођењу мира. (Yamoussoukro Declaration on Peace in the Minds of Men 1989).

Културу мира холистички одређују Марковић, Мајор, Глазачев и други, при чему се дефинише као

„део опште културе који обухвата вредности, уверења, ставове, симболе, склоности и обрасце понашања у односу на мир као услов заједничког живота, тј. на остваривање свеопште планетарне безбедности, као услова опстанка и развоја глобалног друштва, региона, појединих држава и појединачна на планети Земљи (Марковић 2004, 13)“.

Међутим, постоје и одређења која апострофирају један од индикатора културе мира. Анализа дефиниција културе мира указује да

постоје два приступа у њеном одређењу, у зависности од самог поимања мира. *Први приступ*, омогућује формирање тзв. *без/конфликтне концепције културе мира*, која настаје и развија се из негације рата, расизма, геноцида, насиља, поробљавања. Суштину овог приступа чини борба за мир, при чему се предлаже коришћење разних политичких, војних, информативних средстава, а култура и образовање добијају нову функцију – просвећивања и пропагирања идеје мира. *Други приступ* можемо назвати екохуманистичким. Залагање за биолошку и културну разноврсност, очување или постизање духовног мира, мира између различитих култура, чини основу овог приступа. Битне претпоставке културе мире су: признавање и прихватање биолошке и културне разноликости; разумевање, толеранција и солидарност; разоружање; демократска партиципација; слободан проток и ширење информација; дијалог, преговарање, владавина права, активно ненасиље; равноправност међу половима; васпитање и образовање о значају мира; одржив економски развој (Милтоевич, 2008, 40-47). Заправо, култура мира претпоставља нов поглед на свет са новим системом вредности од кога зависи да ли ће 21. век бити век културе мира и одрицања од насиља.

ПРИХВАТАЊЕ ИДЕЈА ОДРЖИВОГ РАЗВОЈА И КУЛТУРЕ МИРА НА БАЛКАНУ

Полазећи од одрживог развоја као модела развоја прихваћеног на глобалном нивоу, уз поштовање специфичности разлика појединачних друштава, појединачне државе доносе своје националне стратегије одрживог развоја, као одговор на кризу са којом се суочава савремена цивилизација. Појам стратегије преузет из војне терминологије, у савременим условима служи да би се њиме означио правец акције према којем се усмеравају одређене активности, па у складу са тим стратегије одрживог развоја садрже дугорочне планове, повезане активности чији је циљ усмеравање даљег друштвеног развоја које подразумева усклађивање економског раста, социјалне правде и заштите животне средине (Томић и Zdesval 2007)

Србија, Македонија и Бугарска у жељи да своје планове друштвеног развоја ускладе са основним поставкама концепта одрживог развоја садржаног у Рио декларацији, Декларацији о одрживом развоју из Јоханесбурга, Стратегији одрживог развоја ЕУ и Миленијумским циљевима развоја, усвојиле су или су у фази усвајања националних стратегија одрживог развоја. У зависности од специфичности у самим земљама кроз стратегије дају модел развоја који треба да задовољи друштвено-економске потребе и интересе грађана, а истовремено уклоне или смање утицаје који прете или штете животnoj средини и природним ресурсима. Република Србија је на седници

Владе 9. маја 2008. усвојила Националну стратегију одрживог развоја, Република Бугарска 15. маја 2009, а Република Македонија је фази усвајања. У сваком од докумената полази се од одређења одрживог развоја и потенцира међусобна повезаност економије, животне средине и свеукупног живота људи, као и од неопходности свеобухватног и интегрисаног приступа у решавању проблема на релацији економија – животна средина – свакодневни живот грађана. У *Националној стратегији Републике Србије* одрживи развој се дефинише као

„циљно оријентисан, дугорочан, непрекидан, свеобухватан и синергетски процес који утиче на све аспекте живота (економски, социјални, еколошки и институционални) на свим нивоима (Национална стратегија одрживог развоја 2008)“.

У *Националној стратегији Републике Бугарске* се полази од одређења одрживог развоја као развоја који омогућава задовољавање потреба садашњих генерација на начин који омогућава будућим генерацијама да задовоље своје потребе.

„Овај концепт подразумева одржив економски раст, смањење сиромаштва, праведну расподелу националног богатства, побољшање здравља и квалитета живота, уз смањење загађења животне средине, спречавање будућих загађења и очувања биодиверзитета (Национална стратегија за околна среда 2009 - 2018 г.)“.

У *Националној стратегији одрживог развоја Републике Македоније* поред истицања међугенерациске солидарности и троугла одрживог развоја, у одређењу појма истичу се и отвореност друштва, демократија, поштовање људских права (Национална стратегија за одржив развој во Република Македонија). После анализе стања у економији, животној средини и социјалној сфери, у стратегијама се одређују национални приоритети и предлажу даље активности за остваривањ одрживог развоја.

У *Националној стратегији одрживог развоја Републике Србије* (2005) утврђено је пет националних приоритета који треба да омогуће остваривање одрживог развоја. *Први* се односи на укључивање у европске интегративне токове, кроз „развој стабилних институција које гарантују демократију, владавину права и поштовање и заштиту људских права и права мањина; развој тржишне економије која може да се суочи с притиском конкуренције унутар ЕУ; усаглашавање с правним тековинама ЕУ и преузимање обавеза које проистичу из тог чланства.“ *Други*, обухвата унапређење услова за привлачење страних директних инвестиција; макроекономску стабилност и повећање извоза; развој малих и средњих предузећа; завршетак приватизације; обезбеђење сигурности снабдевања енергијом уз повећање ефикасности енергетских субјеката и енергетске ефикасности привреде; подстицање иновација и промовисање предузетништва; промовисање информатичког друштва. Образовање људи, повећање за-

пошљавања и социјална укљученост, стварање већег броја радних места, привлачење стручњака, унапређивање квалитета и прилагодљивости радне снаге, већа улагања у људске ресурсе, представља *трећи* национални приоритет. *Четврти*, потенцира потребу развоја инфраструктуре и равномерног регионалног развоја, а *пети* заштиту и унапређење животне средине и рационално коришћење природних ресурса, очување и унапређивање система заштите животне средине, смањење загађења и притисака на животну средину, коришћење природних ресурса тако да остану расположиви и за будуће генерације.

Национална стратегија за одрживи развој Републике Бугарске (Национална стратегија за околна средина 2009–2018) одређује седам приоритетних циљева, полазећи од специфичности стања у самој земљи. *Први* је испуњавање обавеза на смањењу испуштања гасова стаклене баште, изградња постројења за чисту енергију ради сигурног енергетског снабдевања и енергетски одрживог развоја. *Други* се односи на одрживи транспорт, при чему се наглашава неопходност побољшања безбедности саобраћаја, промовисање речног бродарства, интеграција националне саобраћајне мреже у ЕУ, превоз, изградња саобраћајне инфраструктуре и возила. *Трећи* је одржива потрошња и производња уз нагласак животног циклуса производа, услуга и материјала, укључујући економске и социјалне утицаје. *Четврти*, заштита и управљање природним ресурсима уз наглашавање потребе управљања воденим ресурсима, ресурсима тла, заштите и обнове шума, очување и рационално коришћење подземних ресурса, побољшање управљања аквакултуре и бидиверзитетом. *Пети* се односи на јавно здравље, здравствени систем и управљање и унапређење људских и административних капацитета, осигуравање финансијске одрживости националног здравственог система, смањење хроничних и заразних болести, безбедност хране и унапређење здраве исхране. Искореењивање сиромаштва је *шести* приоритет, а *седми* се односи на добро управљање.

Национална стратегија одрживог развоја Републике Македоније (Национална стратегија за одржив развој во Република Македонија) одређује оквир за планирање и имплементацију одрживог развоја и подстицање домаћих и страних инвестиција. У самој Стратегији као препреке остваривању одрживог развоја наводе се: недовољно развијена свест; недовољно развијени оквири за спровођење политике одрживог развоја; недовољно развијен интерсекторски правни оквир за подршку одрживом развоју и непостојање капацитета за међусекторску сарадњу, слаби капацитети за стратешко планирање, администрирање и спровођење одрживог развоја и недостатак средстава за подршку пројеката и активности усмерених ка остваривању одрживог развоја. У складу са тим одређени су приоритетни циљеви: политчки и правни оквир; животна средина; енергија;

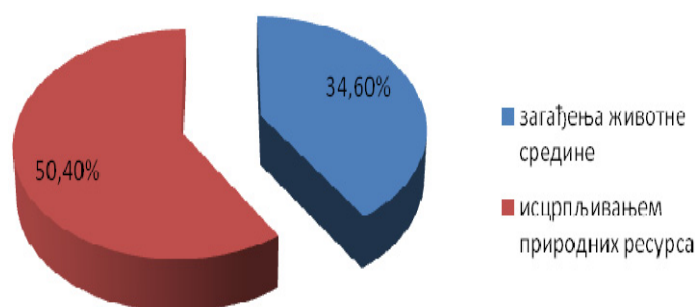
рурални развој и земљорадња, шумарство и туризам; социјална питања (посебно рад, социјална заштита, здравство и образовање); и мала и средња предузећа, инфраструктура, транспорт и индустрија.

У све три стратегије истиче се да *економски одржив развој* треба да почива на знању; одрживој економској реформи; адекватном избору економске политике; систему одрживе производње и потрошње; унапређењу система образовања и васпитања; развоју и унапређењу информационо-комуникационих технологија; адекватној научно-технолошкој политици и систему и заштити и унапређењу интелектуалне својине. Да би се остварила *друштвена димензија* одрживости потребно је обезбедити у овим државама: заштиту и развој нових друштвених вредности; једнака права, једнакост и сигурност пред законом за све, са посебном пажњом на једнака права жена и мушкараца, деце, младих, маргинализованих група, заштиту националних мањина и поштовање основних људских права; повећање учешћа грађана у доношењу одлука уз подршку образовању и свести о принципима одрживог развоја; повећање социјалног дијалога; повећање корелације између политике Европске уније и акција на локалном, регионалном и националном нивоу; свеобухватну заштиту здравља и безбедности људи; квалитетно образовање којим се стварају услови за индивидуални развој и очување идентитета. У остваривању *заштите и унапређења животне средине* у стратегијама се истиче неопходност интеграција и усаглашавање циљева и мера свих секторских политика, хармонизација националних прописа са законодавством ЕУ и њихова пуна примена.

Имајући у виду да су се руководства Србија, Македонија и Бугарска определиле за одрживи развој и израдиле стратешка документа, наметнуло се питање да ли су грађани ових држава схватили и прихватили неопходност увођења овог типа развоја, на једној страни, и да ли уочавају везу између одрживог развоја и културе мира. У оквиру пројекта *Култура мира, идентитети и међуетнички односи у Србији и на Балкану у процесу евроинтеграције*, спроведено је емпиријско истраживање *Културне оријентације, етничка дистанца и култура мира у Србији и на Балкану*. Истраживање је реализовано на узорку од 1650 испитаника, при чему је обухваћено по 550 испитаника у Републици Србији (Ниш), Републици Македонији (Скопље) и Републици Бугарској (Пловдив). Један број питања односио се и на схватање испитаника о даљем развоју, социјалној правди и заштити животне средине. У оквиру рада презентују се само подаци који указују на прихватање идеје одрживог развоја и везу одрживи развој-култура мира.

Усаглашавање економских активности са потребом заштите и очувања животне средине је прва претпоставка остваривања одрживог развоја. Србија, Македонија и Бугарска налазе у транзиционим

процесима, те се присуство страног капитала у њима повећава. Интересантни су подаци који указују на процену уласка страних компанија и квалитет животне средине. Од укупног броја испитаника половина сматра да ће се са доласком страних компанија повећати исцрпљивање природних ресурса, а 34,6% загађење животне средине (Види графикон 1).

Графикон 1. Утицај присуства страних компанија на квалитет животне средине

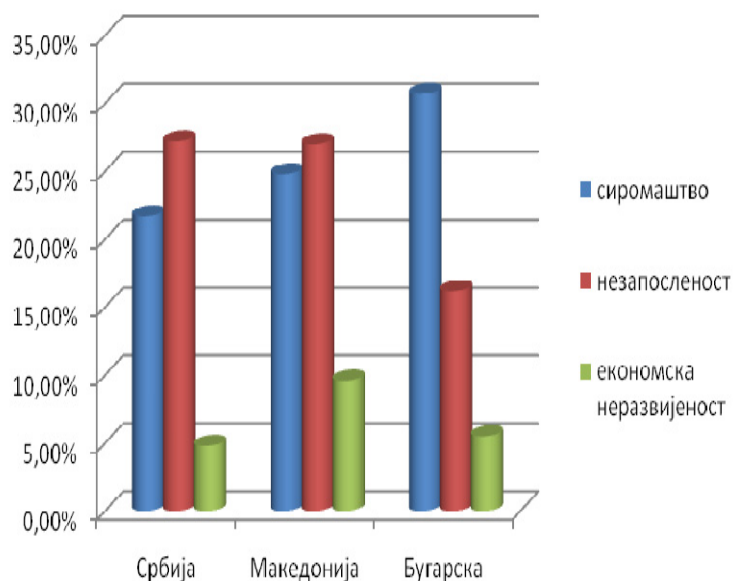
Преко половина испитаника Србије и Македоније слаже се са ставовима да ће се доласком страних компанија повећати исцрпљивање природних ресурса, а преко 30% да ће се повећати загађења животне средине. Међутим, свега 32,6% и 28% испитаника из Бугарске се слаже са поменутим ставовима (Види табелу 1). Ово се може објаснити чињеницом да је Бугарска чланица ЕУ, те да се стране компаније придржавају и доследно поштују строгу законску регулативу из области заштите животне средине.

Табела 1. Присуство страних компанија и квалитет животне средине

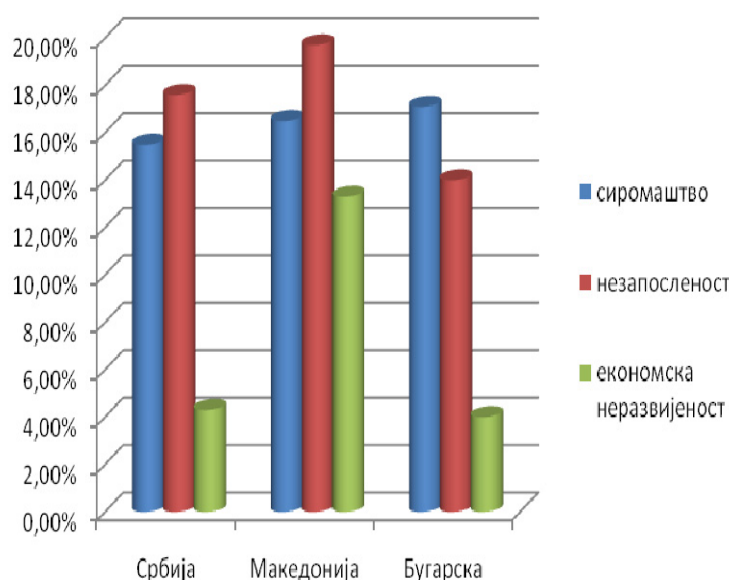
Улазак страних компанија и загађење животне средине												
	Слажем се		Делимично се слажем		Не слажем се		Немам став о томе		Недостаје		Укупно	
	ф	%	ф	%	ф	%	ф	%	ф	%	ф	%
Србија	208	38,1	98	17,9	185	33,9	55	10,1	4	0,2	550	100
Македонија	207	37,8	150	27,4	118	21,6	72	13,2	3	0,5	550	100
Бугарска	153	28,0	124	22,7	152	27,8	118	21,6	3	0,5	550	100
Улазак страних компанија и исцрпљивање природних ресурса												
Србија	346	63,4	92	16,8	70	12,8	38	7,0	4	0,2	550	100
Македонија	299	55,3	98	18,1	81	15,0	63	11,6	9	1,6	550	100
Бугарска	178	32,6	158	28,9	139	25,5	71	13,0	4	0,7	550	100

Процес транзиције оставио је бројне негативне ефекте у економској сфери, па не изненађује да је највећи број испитаника (53,4%) као приоритетан задатак у планирању друштвеног развоја, навео потребу вођења рачуна о економској ефикасности. На друго место ставља социјалну правду, а на треће индивидуалне слободе. У рангирању приоритета друштвеног развоја није уочена статистички значајна разлика између испитаника Србије, Македоније и Бугарске, мада треба напоменути да се укупно 51,3% и 40,8% испитаника Србије, 52,4% и 42,3% Бугарске изјаснило да су приоритети при планирању друштвеног развоја економска ефикасност и социјална правда. Нешто већи проценат, 66,9%, грађана Македоније се изјаснило да преважно треба водити рачуна о економској ефикасности, а 28,7% о социјалној правди. Њихов став можемо објаснити чињеницом да већи број испитаника Македоније сматра да је економска неразвијеност један од најзначајнијих проблема у овој земљи (Види графикон 2).

Рангирано бројем 1.

Рангирано бројем 2.

Графикон 2. Најзначајнији проблеми у Србији, Македонији и Бугарској

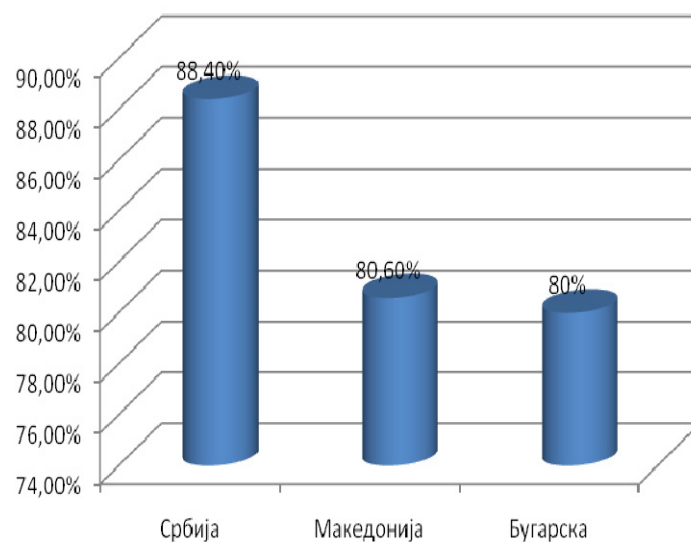
Сиромаштво и незапосленост су два најзначајнија проблема у овим државама Балкана. Незапосленост је као проблем најчешће рангирана бројем 1 и 2 у Србији (44,80%) и Македонији (46,70%), а сиромаштво у Бугарској (47,8%).

Социјална правда је један од индикатора остваривања одрживог развоја, али и услов остваривања културе мира. У том смислу националне стратегије одрживог развоја у Србији, Македонији и Бугарској потенцирају мере за смањење сиромаштва, побољшање здравствене заштите, услова становања, нивоа образовања и повећања безбедности. Смањење регионалних и социјалних разлика је један од услова остваривања социјалне правде. Грађани ових држава истичу да су ово и услови остваривања мира у њиховим државама, што индиректно указује на прихватање идеје културе мира. Од укупног броја испитаника 92,0% се слаже са ставом да борба против сиромаштва, за квалитет живота свих грађана и народа, 86,9% са ставом да смањење социјалних разлика и 83,0% да равномерни регионални развој могу да допринесу миру у њиховим земљама (Види графикон 3).

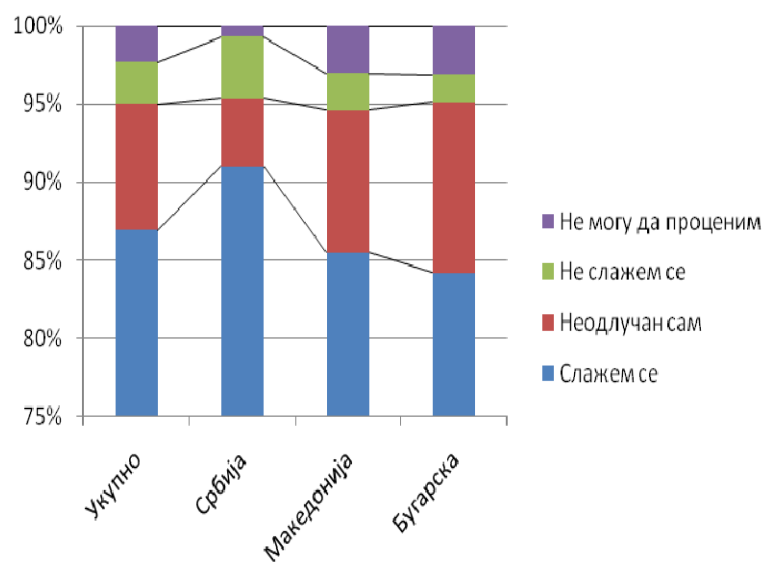

Графикон 3. Остваривање мира, регионални развој социјална правда и борба против сиромаштва

Није уочена статистички значајна повезаност између слагања са поменутим ставовима и државом у којој живе испитаници, без обзира што се нешто већи број анкетираних грађана Србије у односу на испитанике Македоније и Бугарске слаже са ставом да равномерни регионални развој унутар државе (Види графикон 4) и смањење социјалних разлика (Види графикон 5) могу да допринесу остваривању мира у њиховим државама.

Графикон 4. Остваривање мира и равномеран регионални развој у земљи

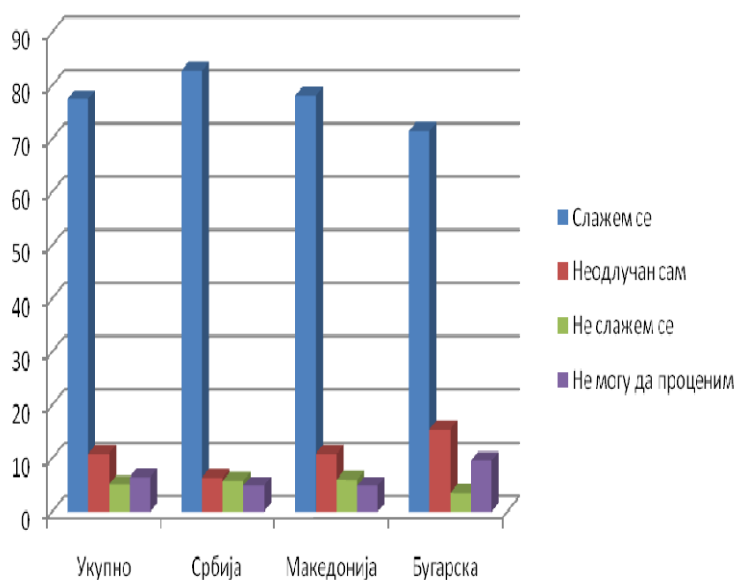
Графикон 5. Смањење социјалних разлика и остваривање мира

Највећи проценат испитаника се изјаснио да је борба против сиромаштва, за квалитет живота свих грађана и народа предуслов остваривања мира у њиховим државама (Види табела 2). Степен слагања са овим ставом исказало је преко 90% испитаника, али је интересантно да чак 17,1% респодената Македоније нема став, као и да су сви испитаници Бугарске заузели став по овом питању.

Табела 2. Остваривање мира и борба против сиромаштва, за квалитет живота свих грађана и народа

	Слажем се		Делимично се слажем		Не слажем се		Немам став о томе		Недостаје		Укупно	
	ф	%	ф	%	ф	%	ф	%	ф	%	ф	%
Србија	512	94,3	14	2,6	9	1,7	8	1,5	7	1,3	550	100
Македонија	413	90,6	22	4,8	4	0,9	17	3,7	94	17,1	550	100
Бугарска	500	90,9	34	6,2	1	0,2	15	2,7	0	0	550	100

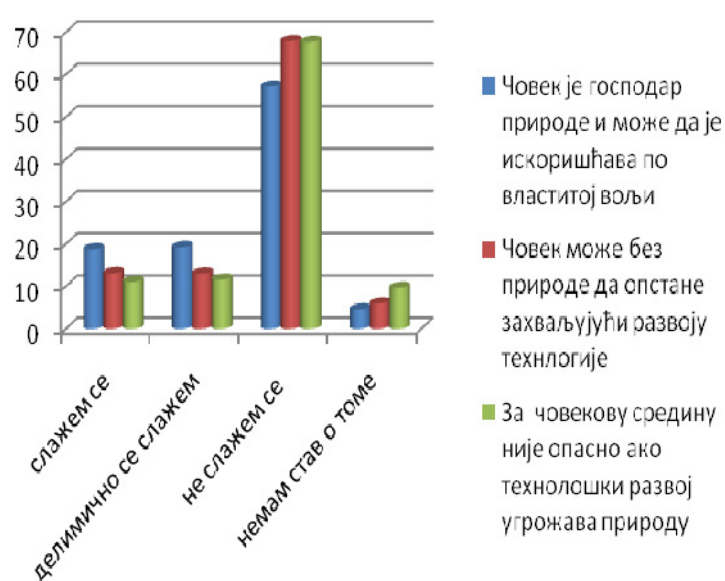
Заштита животне средине је један од услова остваривања одрживог развоја, али и културе мира. Највећи број анкетираних слаже се са ставом да миру у свету може да допринесе усаглашавање развоја са потребом очувања животне средине у свету.

Графикон 6. Развој-заштита животне средине- култура мира

Довођење у везу заштите животне средине, развоја и остваривања мира у складу је са вредносним оријентацијама испитаника. Највећи број испитаника (67,4%) не слаже се са ставом да за човекову средину није опасно ако техничко-технолошки развој не води рачуна о природним ресурсима, нешто мањи проценат (67,1%) са ставом да човек може да опстане без природе захваљујући развоју технологије, а 56,7% са ставом да је човек господар природе и да је може користити по властитој вољи (Види графикон 7).

Графикон 7. Антропоцентризам као вредносна оријентација

Антропоцентрични став: човек је господар природе и може је користити по властитој вољи не прихвата 59,4% испитаника Србије, и 54,1% Македоније. Став: човек може и без природе да опстане захваљујући развоју технологије не прихвата 77,1% испитаника Србије, 74,2% Бугарске и 52,6% Македоније. Највећи број испитаника Србије 82,6%, али и 71,0% Бугарске и 49,4% Македоније не слаже се са ставом да за човекову средину није нарочито опасно ако техничко-технолошки развој не води рачуна о природним ресурсима.

На основу изнетих података и података о степену слагања са екоцентричним ставовима (Види табелу 3), може се без претеривања закључити да су грађани ове три државе екоцентрично оријентисани. Поштовање живота и свега што нас окружује, штедљив однос према природи и поимање човека као дела природе су прихваћене вредности у Србији, Македонији и Бугарској.

Табела 3. Прихватање екоцентричних вредности

Поштовање живота и свега што на окружује су највише моралне вредности											
Слажем се		Делимично се слажем		Не слажем се		Немам став о томе		Недостаје		Укупно	
Ф	%	ф	%	ф	%	ф	%	ф	%	ф	%
1311	80,2	216	13,2	38	2,3	70	4,3	15	0,4	1650	100
Ради свог опстанка и опстанка будућих генерација људи треба штедљиво да се односе према природним ресурсима											
Слажем се		Делимично се слажем		Не слажем се		Немам став о томе		Недостаје		Укупно	
Ф	%	ф	%	ф	%	ф	%	ф	%	ф	%
1390	85,0	140	8,6	24	1,5	81	5,0	15	0,4	1650	100
Човек је само једно од живих бића и мора се покоравати законима природе											
Слажем се		Делимично се слажем		Не слажем се		Немам став о томе		Недостаје		Укупно	
Ф	%	ф	%	ф	%	ф	%	ф	%	ф	%
1207	73,8	264	16,1	75	4,6	89	5,4	15	0,4	1650	100

Мада, вредности коефицијента корелације не указују на повезаност прихватања екоцентричних ставова и државе у којој живе испитаници, ипак треба поменути да је степен слагања са екоцентричним ставовима израженији код становника Србије.

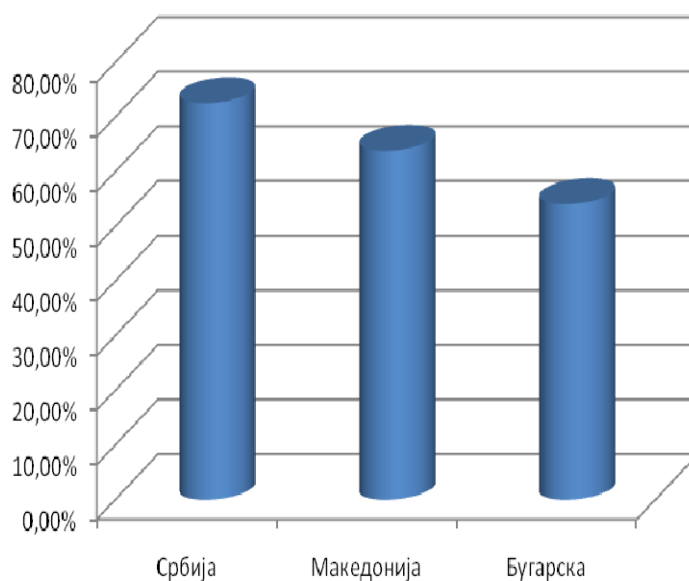
Са првим ставом слаже се 83,3% испитаника Србије, 82,5% Бугарске и 74,8% испитаника Македоније. Слични су подаци добијени и за друга два става. Са другим ставом слаже се чак 90,5% испитаника Србије, 86,9% Бугарске и 77,7% Македоније, а са трећим 80,0% Србије, 77,4 Бугарске и 64,2% испитаника Македоније (Види табелу 4).

У складу са овим су и одговори који указују на схватање проблема у животној средини и еколошки активизам. Највећи број испитаника, 65,5% се не слаже са ставом да загађење животне средине није тако велики проблем као што се у јавности чује. У оквиру стратума, одговори корелирају са одговорима о прихватању екоцентричних ставова, тако да се најмањи број испитаника Македоније не слаже са овим ставом 44,6%, док се знатно већи 76,2% (Србија) и 75,6% Бугарска слаже.

Од укупно 1650 испитаника, 63,5% би се лично укључило у акције заштите животне средине (Види графикон 8). Међутим, за разлику од претходних одговора, где је уочено слабије прихватање екоцентричних ставова и осећај бриге за заштиту животне средине код испитаника Македоније, еколошки активизам мање је присутан код грађана Бугарске.

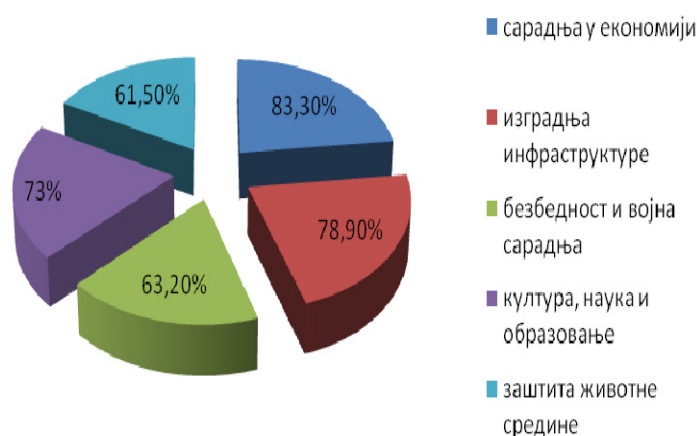
Табела 4. Прихватање екоцентричних вредности

Поштовање живота и свега што на окружује су највише моралне вредности												
	Слажем се		Делимично се слажем		Не слажем се		Немам став о томе		Недостаје		Укупно	
	ф	%	ф	%	ф	%	ф	%	ф	%	ф	%
Србија	453	83,3	59	10,8	14	2,6	18	3,3	6	0,4	550	100
Македонија	409	74,8	91	16,6	15	2,7	32	5,9	3	0,5	550	100
Бугарска	449	82,5	66	12,1	9	1,7	20	3,7	6	1,1	550	100
Ради свог опстанка и опстанка будућих генерација људи треба штедљиво да се односе према природним ресурсима												
Србија	494	90,5	31	5,7	3	0,5	18	3,3	4	0,8	550	100
Македонија	424	77,7	70	12,8	14	2,6	38	7,0	4	0,8	550	100
Бугарска	472	86,9	39	7,2	7	1,3	25	4,6	7	1,4	550	100
Човек је само једно од живих бића и мора се покоравати законима природе												
Србија	435	80,0	69	12,7	18	3,3	22	4,0	6	1,2	550	100
Македонија	351	64,2	108	19,7	46	8,4	42	7,7	3	0,6	550	100
Бугарска	421	77,4	87	16,0	11	2,0	25	4,6	6	1,2	550	100

Графикон 8. Еколошки активизам

Ипак, када се ради о развоју међусуседских односа, сарадња у области заштите животне средине је на последњем месту (Види графikon 9), после сарадње: у економији, изградњи инфраструктуре, култури, науци и образовању, безбедности и војној сарадњи. Слични резултати су добијени и у истраживању: Културни и етнички односи на Балкану-могућности регионалне и европске сарадње (Бутиган 2005, 277–93).

Графикон 9. Допринос појединих области развоју односа на Балкану

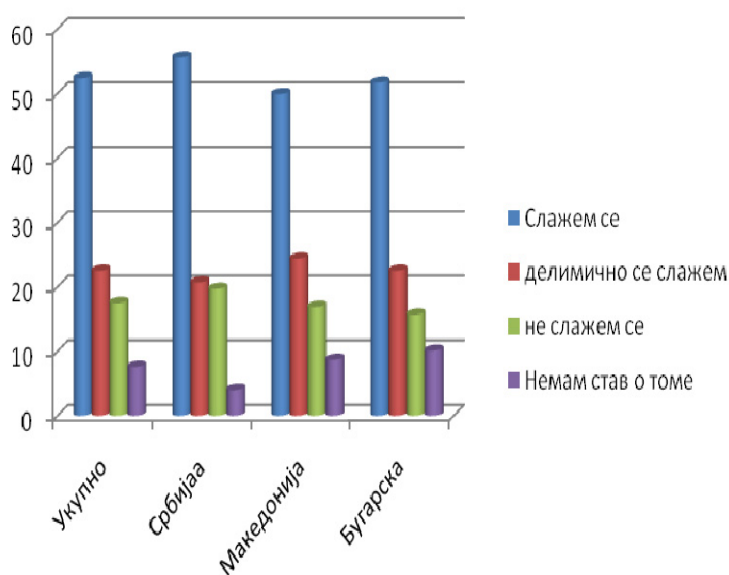
Значајност појединих области сарадње варира од државе до државе. По мишљењу испитаника Србије, односима на Балкану значајно доприноси пре свега сарадња у области културе, науке и образовања, док по мишљењима анкетираних грађана Македоније и Бугарске, сарадња у економији. У Србији се свега 65%, у Бугарској 63%, а у Македонији 56,6% испитаника сложило да сарадња у области заштите животне средине може значајније да допринесе развоју међусуседских односа (Види табелу 5).

Табела 5. Сарадња у појединим областима и развој односа на Балкану

	Србија	Македонија	Бугарска
сарадња у економији	80,7%	86,9%	82,1%
изградња инфраструктуре	80,9%	77,4%	78,3%
безбедност и војна сарадња	71,2%	53,5%	64,7%
култура, наука и образовање	83,3%	62,5%	73%
заштита животне средине	65%	56,6%	63%

Интересантни су и ставови о личном издвајању новчаних средстава за заштиту животне средине. Без обзира на прихватање екоцентричних ставова, свега 35,4% испитаника се слаже са ставом да се од њихових личних примања одбија неки проценат који би обавезно био утрошен за заштиту човекове животне средине. Најмање 15,4% испитаника Бугарске се сложио са ставом о издвајању еколошког динара, а већи проценат испитаника (34,2%) Македоније и 56,7% Србије.

На основу добијених вредности корелација (средњег интензитета) можемо да изведемо закључак да су ниска примања и немогућност да се задовоље егзистенцијалне потребе (храна и стан), а можда и неповерење у државне органе узрок неспремности да се издваја еколошки динар и одговорност за заштиту животне средине пребаци на владу. Преко 50% укупног броја испитаника сматра да влада сноси одговорност за стање у животној средини и да лична издвајања за заштиту животне средине нису потребна (Види графикон 10).

Графикон 10. Смањење загађења животне средине је у надлежности владе

ЗАКЉУЧАК

Подаци добијени емпиријским истраживањем у Србији, Македонији и Бугарској, као и анализа националних стратегија одрживог развоја у овим државама указују да су идеје одрживог развоја прихваћене како на државном нивоу, тако и од стране грађана у овим државама. Међутим, индивидуална свест грађана и потреба личног укључивања у акције везане за заштиту животне средине није на задовољавајућем нивоу, посебно у сегменту заштите животне средине. Зато је неопходно додатно ангажовање у оквиру формалног и неформалног образовања на подизању нивоа еколошке свести, чиме би се допринело њеном манифестном испољавању. Истовремено, испитаници показују висок степен развијене свести о међусобној повезаности идеје мира и развоја, те се чини да су усвајањем идеје одрживог развоја и културе мира, пронађена решења за остваривање мира, развоја и очувања и заштите животне средине.

ЛИТЕРАТУРА

- Adelman, Irma and Cynthia Taft Morris. 1967. *Society, politics and economics development: A quantitative approach*. Baltimore: John Hopkins University press.
- Beatley, Timothy. 1998. The vision of sustainable communities. In *Cooperating with nature: Confronting natural hazards with land-use planning for sustainable communities*, edited by Raymond J. Burby, 233–62. Washington, DC: Joseph Henry press.
- Boulding, Kenneth E. 1966. The economics of the coming spaceship earth. In *Environmental quality in a growing economy*, edited by Henry Jarrett, 3–14. Baltimore, MD: Resources for the future/Johns Hopkins University press.
- Brown, Becky J. et al. 1987. Global sustainability: Toward definition. *Environmental Management* 11 (6): 713–19.
- Бутиган, Вјекослав. 2005. Стратегије културне сарадње на Балкану. У *Савремени Балкан у контексту гекултуре развоја и културе мира и евроинтеграцијских процеса*, приредили Љ. Митровић и сар, 277–93. Ниш: Институт за социологију, Филозофски факултет.
- Georgescu-Roegen, Nicholas. 1971. *The entropy law and the economic process*. Cambridge: Harvard University press.
- Ehrlich, Paul R. 1968. *The population bomb*. New York: Sierra club-ballantine.
- IUCN, UNEP, WWF 1980. *World conservation strategy: Living resource conservation for sustainable development*. Gland: International union for conservation of nature and natural resources.
- Major, Federiko. 1991. *Sutra je uvek kasno*. Beograd: Jugoslovenska revija.
- Марковић, Данило Ж. 2004. Културна политика и култура мира у условима мултикултуралности на Балкану. У *Модели културне политике у условима мултикултуралних друштава на Балкану и евроинтеграционих процеса*, приредили Љубиша Митровић и сар. 11–9. Ниш: Филозофски факултет – Институт за социологију.
- Meadows, Donella H. et al. 1972. *The limits to growth*. London: Pan books.
- Миленијумска декларација Уједињених нација. 2000. (<http://www.mos.gov.rs/>)
- Миленијумски циљеви развоја. 2001. (<http://www.prsp.gov.rs/mcr/index.jsp>)

- Милтоевич, Весна. 2008. *Культура мира: теоретико-методологически аспект проблеми*. *Вестник РУДН. Серия: Социология* 2: 40–7.
- Our common future*. 1987. World commission on environment and development. Oxford.
- Национална стратегија одрживог развоја Републике Србије*. (<http://www.srbija.gov.rs/>)
- Национална стратегија за одржлив развој во Република Македонија*. (www.vlada.mk).
- Национална стратегија за околна средина 2009-2018.г.* (www.moew.government.bg/strateg)
- Обрадовић, Саша. 2006. *Економски развој*. Крагујевац: Економски факултет у Крагујевцу.
- Покрајас, Slobodan. 1998. *Dugoročno održivi razvoj*. U *Kvalitet životne sredine i ekonomski razvoj*, 64–8. Niš: Fakultet zaštite na radu.
- Поповић Михаило и Миодраг Ранковић. 1981. *Теорије и проблеми друштвеног развоја*. Београд: БИГЗ.
- Prebisch, Raul. 1971. *Latin America: A problem in development*. The University of Texas at Austin: Hackett memorial lecture & institute of Latin American studies.
- Singh, Ajit. 1993. *The lost decade: The Economic crisis of the third world in the 1980s: How the North caused the South's crisis*. *Contention* 3.
- Tomić, Zoran i Milas Zdesval. 2007. *Strategija kao odgovor na krizu*. *Politička misao* 44: 137–49.
- Thorbecke, Erick. 2007. *The evolution of the development doctrine, 1950-2005*. In *Advancing development. Core themes in global economics*, edited by George Mavrotas and Anthony Shorrocks, 3–36. Basingstoke: Palgrave Macmillan for UNU-WIDER.
- United Nations. 1986. *Declaration on the right to development*. General Assembly resolution 41/128 of 4 December 1986.
- United Nations. 1962. *The United Nations development decade: Proposals for action*. New York: United Nations.
- United Nations research institute on social development. 1970. *Contents and measurements of socioeconomic development*. Geneva: UNIRSD.
- Фукујама, Френсис. 1992. *Крај историје и последњи човек*. Подгорица: ЦИД.
- Firor, John and Judith E. Jacobsen. 1993. *Global climate change and sustainable development*. *Air & Waste* 43: 707–22.
- Carson, Rachel. 1962. *Silent spring*. Boston: Houghton Mifflin.
- Corson, Walter H. 1994. *Changing course: An outline of strategies for a sustainable future*. *Futures* 26 (2): 206–23.
- Yamoussoukro declaration on peace in the minds of men*. International congress on peace in the minds of men, Yamoussoukro, 26 June – 1 July 1989.

SUSTAINABLE DEVELOPMENT AND CULTURE OF PEACE IN THE BALKAN COUNTRIES

Abstract

Starting from the theoretical and methodological foundation of subprojects Geoculture development and culture of peace in Serbia and the Balkans in the context of contemporary structural changes, within the macro-project Culture of peace, identity and interethnic relations in Serbia and the Balkans in the process of Euro-integrations, the work is divided into two parts. The first one makes the reference to different interpretations of development and culture of peace. The second part presents contents of national strategies for sustainable development in the three Balkan countries: Serbia, Macedonia and Bulgaria and the results of empirical studies that indicate understanding of a culture of peace and understanding of sustainable development with special emphasis on the place of environmental protection in these countries.

Keywords: culture of peace, sustainable development, anthropocentrism, ecocentrism